

Rozhovor s bulharským etnologem a bohemistou Vladimírem Penčevem

Marek Jakoubek

Doc. Vladimír Penčev, CSc. (nar. 1957) je bulharský folklorista, etnolog a bohemista. Jeho široký badatelský zájem sahá od etnologie slovanských národů přes dějiny slovanské a bulharské folkloristiky až po česko-bulharské vztahy a problematiku identity a jinakosti. V rámci takto vymezené sféry působnosti se pak specificky zabývá zejména vystěhovalectvím Čechů a Slováků do Bulharska a Bulharů do střední Evropy, a historií a kulturou české a slovenské komunity v Bulharsku a bulharských komunit v ČR, SR a Rakousku.

Je autorem rozsáhlé řady dílčích textů k uvedeným tématům a více než tuctu odborných monografií; k nejznámějším patří *Bulharsko-české folkloristické kontakty v době Obrození* (Sofia 1994); *Paralaxa v zrcadle aneb O migračních společenstvích v jinoetnickém prostředí* (Sofia 2001) a *Dějiny Česka* (Sofia 2010), spoluautor; *Po serpentínách sebezpoznání a poznání toho druhého. Češi a Slováci v Bulharsku, Bulhaři v České republice* (Praha 2013); *Od minulosti k dnešku. Dějiny českých zemí* (Praha 2014), spoluautor. Na vydání řady prací se podílel též jako editor nebo spolueditor (např. dvousvazkové dílo *Bulhaři na Slovensku — etnokulturní charakteristiky a souvislosti*, Sofia 2005; Bratislava 2005 a *Ej, Bugári, Bugári. Piesne bulharských Slovákov zo zápisov Jána Michalka*, Sofia 2008). Kromě autorské tvorby je V. Penčev aktivní také na poli překladatelském, kde se soustředí především na díla českých autorů 20. století a současnosti. (J. Kadlec, R. John, E. Kriseová, Z. Rotrekl, I. Dousková, L. Procházková ad. Je dlouholetý předseda sdružení bulharských bohemistů Bohemia klub.

Řadu let působí na Ústavu pro etnologii a folkloristiku s Etnografickým muzeem BAV, kde v současnosti zastává funkci předsedy Vědecké rady. Dvě desetiletí vyučoval na Jihozápadní univerzitě Neofita Rilského v Blagoevgradu a Plovdivské univerzitě Paisije Chilendarského, kde odchoval již několik generací bohemistů a etnologů, v současnosti přednáší na Sofijské univerzitě Klimenta Ochridského. Díky svému angažmá v uvedených a řadě dalších akademických institucí i v oblasti občanských spolkových aktivit dnes Vladimír Penčev představuje jednu z klíčových osobností ve sféře česko-, resp. slovensko-bulharských vztahů.

Proč a jak ses stal etnologem? Souvisela volba věnovat se etnologii s rozhodnutím studovat češtinu, nebo šlo o dvě nezávislé linie?

Moje cesta k etnologii byla docela dlouhá a trnitá, i když to zní trošku banálně. Ani k výuce češtiny jsem se nedostal snadno. Tehdy probíhalo v Bulharsku přihlašování na vysokou školu před vojnou formou hromadných zkoušek a podle výsledků a řazení oborů v přihlášce ses dostával do určitého, v tomto případě humanitního oboru. Já jsem si byl jistý, že budu studovat archeologii, o které jsem tehdy snil, takže jsem ostatní obory napsal prostě po řadě za sebou, aniž bych vůbec uvažoval, co a jak. Dalším momentem v této situaci byl fakt, že pod vlivem spolužáka z gymnázia, se kterým jsem se náhodou setkal ve frontě při odevzdávání přihlášek na Sofijskou univerzitu, jsem se na poslední chvíli rozhodl zúčastnit se i zkoušky z ruského jazyka. Nakonec všechno dopadlo tak, že jsem na zkoušce z historie ztroskotal (mimočodem, do dneška nevím proč, tehdy jsem neměl možnost podívat se do posudků) a díky zkouškám z ruštiny a bulharštiny jsem se dostal na ruskou filologii. Když jsem o dva roky později, po vojně, musel nastoupit do studia, přišlo mi, že se na univerzitě v ruštině už o moc nezlepším (ukončil jsem gymnázium s výukou ruského jazyka — v té době se Bulharsko vyznačovalo právě výukou cizích jazyků a takových gymnázií bylo opravdu hodně). Jediná možnost jak na rok nezrušit studium, bylo ucházet se o přestup na slovanskou filologii, na kterou se člověk dostával na základě stejných zkoušek. Odvážil jsem se poprosit písemně pana děkana o přestup, ten měl zřejmě dobrou náladu (nebo já kliku), protože svolil, a tak jsem měl na vybranou, jestli se dám na bohemistiku, polonistiku nebo na tehdejší serbokroatistiku. Těžko dokážu vysvětlit, proč jsem vybral češtinu, bylo to asi povědomé, ale samozřejmě nelituji. No, a už během prvního ročníku jsem byl pozván a stal jsem se členem Kroužku slovanské etnografie a folkloristiky, který tehdy existoval na slavistice a který vedla Antonina Afanasieva-Koleva. Tady musím vysvětlit další věc — tehdy ani etnografie, ani folkloristika nebyly univerzitními obory, výuka mohla probíhat pouze mimo učební plány, a proto na různých fakultách a univerzitách existovaly podobné studentské kroužky, které spolupracovaly, pořádaly společné terénní expedice, konference atd. Prakticky jsme diplomy nedostávali, ale výuka v těchto kroužcích byla opravdu motivovaná, takže závěrečné poznatky nebyly horší než u filologické výuky. Navíc jsme měli možnost volit si téma diplomové práce (slavistika je dodnes pětiletým magisterským oborem) i z oblasti etnografie a folkloristiky, což jsem samozřejmě udělal. Moje diplomová práce byla věnována slovanskému jmennému systému a obřadům při pojmenovávání dětí. K mému údivu budí zájem až dodnes.

Kdybys měl dnes volit znovu a mohl si vybrat něco jiného, co by sis vybral? Nebo bys volil stejně?
 Principiálně — život je takový, jaký je. Za mlada jsem uvažoval, co by se stalo, kdybych byl archeologem. Později jsem už pochopil, že nestojí za to uvažovat o něčem, co se nestalo. Ve zmíněné době mě problematika zaujala takovým způsobem, že jsem se velmi brzo stal jedním z neaktivnějších členů kroužku a již na konci prvního ročníku jsem byl zvolen jeho předsedou. V této funkci jsem setrval až do ukončení studia a tím pádem jsem se stal ve vědeckém prostředí docela známým. Po semestrálním studijním pobytu na Karlově univerzitě, půlroku bez práce a krátkém

působení na mezinárodním oddělení Svazu překladatelů Bulharska, jsem dostal pozvání do tehdejšího Ústavu pro folklor Bulharské akademie věd. Měl jsem začít z nejnižšího stupně, plat se mi měl snížit o třetinu. Pozvání jsem přijal. A tím asi odpovídám na otázku.

Koho v rámci etnologie považuješ za svého učitele? Je Ti v etnologii nějaká škola, paradigma či směr blízký? Kdo patří k tvým vzorům?

Mou první učitelkou, na univerzitě, byla bezpochyby Antonina Afanasieva, málo známá, ale významná osobnost bulharské etnologie 20. století. Neměla a ani se neucházela o žádné vědecké tituly. Psala málo — nejspíš pro nějakou konferenci nebo slavistický kongres –, ale byla opravdu Učitelkou. Dokázala vzbudit zájem mladých lidí, dokázala je podpořit a nasměrovat, byla opravdu skvělá vědkyně. Opravila mi dokonce i překlepy v diplomové práci a právě od ní jsem se naučil číst velmi pozorně texty svých diplomantů a doktorandů.

Dalším mým učitelem, také bezpochyby, byl přední bulharský vědec Todor Ivanov Živkov (žil ve stejné době jako bývalý bulharský prezident Todor Christov Živkov), člověk, který mohl měnit a prosazovat paradigmatata. Od něho jsem se naučil myslet systémově a hledat v jevech a procesech systémové složky. T. Iv. Živkov výrazně ovlivnil rozvoj bulharské etnologie a antropologie a jeho názory měly vždycky hodně stoupenců, ale i odpůrců. Možná právě díky němu jsem se naučil být také skeptický a kritický, a proto bych těžko určil nějakou školu, paradigma nebo směr, které by mi byly blízké. Nehlásím se k ničemu a využívám jen ty podněty, metodologické teze a výsledky, které konvenují s mými koncepcemi. Tím pádem se cítím být vědcem „na volné noze“. Když tak o tom přemýšlím, vždycky jsem pracoval v určitých vědeckých „výklencích“, ve kterých jsem musel postupovat sám, takže i o vzorech lze mluvit jen těžko...

V jakých oblastech fungovala před změnami v devadesátých letech spolupráce mezi bulharskými a českými etnology? Jaké postavy české etnologie zanechaly v Bulharsku stopu?

Na osobní úrovni existovaly v této době mezi bulharskými a českými vědci samozřejmě dobré kontakty, především v oblasti etnografie, kde se spolupracovalo i v rámci větších projektů, jako byl třeba výzkum Karpat a Balkánu. Tuším, že první institucionální projekty vznikaly na půdě tehdejších ÚEF ČSAV a Ústavu pro folklor BAV. Jinak se do Bulharska různými cestami dostávali a dělali u nás výzkumy badatelé jako Antonín Robek, Václav Frolec, Stanislav Brouček, Helena Bočková nebo Zdeněk Urban, Věnceslava Bechyňová, Bohuslav Šalanda ad.

Jaké jsou v současnosti nosné styčné plochy a naopak největší rozdíly mezi českou a bulharskou etnologií?

Po pravdě řečeno v posledních desetiletích byly časy, kdy česká věda o bulharskou nebo bulharistickou problematiku nejevila žádný zájem. Dnes se věci mají trochu jinak, a to zásluhou především několika jedinců, mezi které bezpochyby patříš i Ty. Jde přitom vesměs o mladé nebo poměrně mladé lidi, takže jsem optimista. Řekl bych, že i z bulharské strany je kontinuita zřejmá a to je také příslib do budoucna. Jinak, co se týče styčných ploch, otázku bych rozpůlil — základ by měli zajišťovat společné pro-

jekty s různým financováním, což samozřejmě předpokládá iniciativu z obou stran, a témata by mohla být opravdu různá — podle zájmů účastníků (já, jako přívrženec „volné nohy“, si nedovoluji určovat směry). O podobnostech a rozdílech mezi bulharskou a českou etnologii se zmíním později, v kontextu rozvoje před a po r. 1989.

Jakými tématy se v současnosti zabývá bulharská etnologie, jaké se dělají terénní výzkumy?

V Bulharsku je etnologie zaměřena především na svůj vlastní terén nebo na balkanistické a slavistické kontexty. Specifickým zaměřením je také výzkum Bulharů v cizině a etnických společenství na bulharském území. Mimo bulharské teritorium se výzkumy provádějí převážně u bulharských komunit v zahraničí, jakož i v balkánských a slovanských státech. Výzkumné sondy mimo Evropu jsou spíš výjimkou než pravidlem. Dalo by se říct, že je to docela tradiční sebestředný přístup, přičemž nějaké vážnější podněty ke změně situace zatím nevidím.

Jak se změnila bulharská etnologie od 90. let minulého století?

Bylo by to dlouhé povídání, takže se pokusím nastínit věci v několika bodech. Za prvé, podle mne byla věda v Bulharsku prakticky napojena na moderní proudy jak v tehdejší sovětské, tak i v tehdejší evropské a především francouzské etnologii již v 80. letech 20. století, tím pádem po r. 1989 nedošlo k žádným dramatickým posunům. Za druhé, vlastní etnologická paradigma Todora Iv. Živkova a jeho stoupenců nevedla při procesech etablování obecných etnologických směrů ze Západu ke konfliktům, naopak, přesun k nim byl velmi snadný. Za třetí, stejným způsobem postupně splynuly pokusy o antropologizaci vědeckého poznání provedené Živkovem a jeho žáky již před r. 1989 s aplikací sociokulturní antropologie na bulharském území v devadesátých letech; navíc u jejího založení stáli z jedné strany opět Živkovovi žáci. Za čtvrté, mezi současnou etnologií a antropologií nepanují, alespoň zatím, žádné konflikty a spoluexistence je bezproblémová.

Jaké téma by si podle Tebe zasloužovalo pozornost etnologů, ale setrvalo zůstává opomíjeno?

Tak takových témat je bohužel (nebo naštěstí) hodně, záleží na zájmech a na konkrétním přístupu k problematice. Mně osobně třeba přitahuje velmi zřejmý posun k zříkání se slovanskosti na slovanské půdě, a to včetně Bulharska, kde při tom „slovanská idea“ neměla nikdy společenský význam. Jde o to, že i u vás i v Polsku se v posledních letech mluví pořád o keltském původu, že Slovan se z asi politických důvodů skoro identifikuje s Rusem atd.

Pro některé české badatele představují etnologie a sociokulturní antropologie odlišné disciplíny. Má tento postoj svou obdobu i v Bulharsku? Jak vidíš vztah etnologie a sociokulturní antropologie Ty sám?

Z poloviny jsem na tuto otázku už odpověděl. Pokud jde ale o princip — názvy disciplín jsou výsledkem vývoje jednotlivých národních vědeckých tradic. Je známo, že v anglosaském světě převažují antropologické názvy disciplín. Stalinské represe v bývalém Sovětském svazu vedly k tomu, že v poválečném období byl v našich zemích v humanitních vědách zaveden poměrně nevhodný klasifikační model, který likvidoval možnost rozvoje jak etnologického, tak i antropologického poznání, soustředil

se jen na etnografii a folkloristiku, navíc spíše v pojetí 19. století, přičemž je nelogicky přiřadil k historickým, resp. literárněvědným disciplínám. Antropologicko-etnologická smršť z devadesátých let pak úplně smetla jak etnografii, tak i folkloristiku, což nebyl ten nejšťastnější postup, ale stalo se to. Uvidíme, jak se věci budou vyvíjet nadále. Jinak, každý má právo na své názory. Podle Živkovova pojetí je například antropologie poznáním o člověku a etnologie o lidských společenstvích, což je také jeden z možných přístupů.

Jak je na tom v současnosti bohemistika v Bulharsku?

Docela špatně. Dobře se drží jen na Sofijské univerzitě, částečně i v Plovdivu. Obecně je slavistika všude v útlumu, Bulharsko nevyjímaje. Mrzí mne to, protože patřím ke generaci, která přivedla bulharskou bohemistiku ke světové špičce. Zní to paradoxně, ale možná se moje generace zasloužila i o ten úpadek.

Co se vybaví obyčejnému Bulharovi, když se řekne „Česká republika“? Změnil se tento stereotyp nějak v posledních letech?

Bulhaři si Čechů váží. U vás je málo známo, skoro vůbec, že se Češi opravdu ve velkém počtu zasloužili o vybudování nového bulharského státu po pěti stoletích osmanské nadvlády, že dnešní obce u nás, městské ulice, školy atd., včetně horských vrcholů nebo i mysu v Antarktidě (který bulharští polárníci pojmenovali po Jirečkovi), nesou česká jména. Tento pozitivní stereotyp obsahující i zmíněnou počtu přetrvává až dodnes. Samozřejmě jsou tu i výkyvy z toho obrazu na základě určitých projevů pro Balkánce nepochopitelné českosti, třeba v lidských vztazích (chladnost, nedůvěra, nadřazenost atd.), v přespřílišné vypočítavosti aj.

Jak se Česko v Tvých očích za posledních 25 let změnilo?

Ono nic v životě není černobílé, ale rozvoj byl spíš k pozitivnímu; o situaci u nás bych se ovšem takovým způsobem nevyjádřil. To, co se mi nelíbí, je občas se projevující vztah nadřazenosti vůči etnicky jiným, to jsem dříve nezažil. Podtrhnu, že nejde o mne, v českém prostředí jsem těžko rozlišitelný, ale obecně. Z druhé strany se mi líbí hodně věcí, třeba péče o historické památky.

Vedle etnologie působíš léta jako překladatel české beletrie, co jsi v poslední době přeložil, na čem teď pracuješ?

Naposled mi vyšla Hájíčková „Rybí krev“¹, bylo to současně s překladem „Selského baroka“ od jiného překladatele². Jiří Hájíček přijel do Bulharska, zásluhou Českého centra v Sofii se uskutečnilo několik prezentací, bylo to opravdu velmi příjemné, myslím, že i samotnému autorovi. Momentálně nepřekládám nic, pro mne je překládání odpočinek od vědecké práce a teď bohužel nemám čas odpočívat.

1 Hájíček, Jiří (2012) *Rybí krev*, Praha: Host / Хаичек, Иржи (2016) *Рибя кръв*, София: Парадокс.

2 Hájíček, Jiří (2005) *Selský baroko*, Praha: Host / Хаичек, Иржи (2016) *Селски барок*, София: Изиди; přeložil Красимир Проданов.

Kteří ze současných českých autorů by podle Tebe měli být přeloženi do bulharštiny? Máš sám na překlad nějakého českého autora zálsuk? Překlad jaké bulharské knihy podle Tebe naopak (stále ještě) chybí v České republice?

Já nemám sebevědomí literáta, neřekl bych, že cíleně sleduji literární procesy u nás a u vás. Obvyčejně dostávám nabídku přeložit určité dílo od kolegy nebo nakladatele. Občas se dostanu ke knize, která mne chytne a tak se rozhodnu ji přeložit. Ale systé-
tém v tom není a jak jsem zmínil, já jsem systémový člověk. Tím pádem si nedovoluji soudit ani v jednom, ani v druhém směru. Co mi ale leží na stole za úkol, je přeložit knihu o Makedonii od velmi zvláštního a málo známého českého novináře, spisovatele a vědce Vladimíra Síse³, jedinečného bulharofila z první poloviny minulého století. Mimochodem, v tomto případě jde spíše o vědecký projekt; letos jsem přeložil dalšího skoro neznámého českého vědce Leopolda Geitlera⁴.

Je to letos dvacet let, co jsi mne poslal do Vojvodova, tušil jsi tehdy, co tento krok způsobí a co všecko s sebou výzkum Vojvodova přinese? Nelituješ někdy, že jsi mi „fenomén Vojvodovo“ tak velkoryse přenechal?

Nelituji. A to kategoricky. Skoro před deseti lety, když jsem oslavoval padesátiny, jsem v proslovu řekl, že zřejmě můj úkol v tomto životě je vychovávat a pomáhat mladým lidem. Jsem opravdu hrdý na to, že se moji žáci prosadili. Příští měsíc mne čeká další obhajoba, už pátá v pořadí, tentokrát českého doktoranda, na univerzitě v Pardubicích a upřímně doufám, že bude stejně úspěšná jako ty dosavadní. K první otázce — odpovím zase záporně — ne, netušil jsem. A o to, co následovalo — jen počet „vojvodovských“ knih už přesáhl desítku, o dalších výsledcích se ani nemusím zmiňovat⁵ — ses zasloužil právě Ty, za což upřímně děkuji. Opravdu si myslím, že být na Tvém místě někdo jiný, všechno by pravděpodobně dopadlo úplně jinak, tj. bez výsledků. Musím se přiznat, že mám i takové zkušenosti. Takže ještě jednou — vřelý dík! Za „vojvodiádu“ můžeš opravdu jedině Ty.

Jsi předsedou sdružení Bohemia Klub, které nedávno oslavilo 20 let existence, proměnil se za tu dobu nějak jeho profil, kde vidíš jeho současnou roli a jak vidíš jeho budoucnost?

Bohemia klub byl založen r. 1993, jako spoluzakladatel a už dlouhodobý předseda mám asi právo hodnotit. Sdružení bulharských bohemistů vzniklo tehdy na vlně sdružovacích procesů ve společnosti, bylo spíš dobrodružné, hektické, happenin-
gové atd., s podstatnou účastí studentů, kteří byli opravdu velmi aktivní. Dnes je sdružení spíš vědecko-akademického rázu, těžištěm je spíš vydavatelská činnost. Ale funguje a tuším, že je skoro jediné takového druhu, které se zachovalo přes všechny turbulence.

³ Síse, Vladimír (1914) *Makedonie*, Praha: E. Sole.

⁴ Geitler, Leopold (1878) *Poetické tradice Thráků i Bulharů*, Praha: Theodor Mourek / Гайтлер, Леополд (2015) *Поетическа традиции на траките и българите*, In: Владимир Пенчев (съст.) *Поглед отвън*, София: АИ „Проф. М. Дринов“, УИ „Св. Кл. Охридски“.

⁵ Viz např.: <http://www.vojvodovo.cz/index.php?lang=cs>.

Chtěl bys něco vzkázat českým studentům etnologie?

Milé holky a kluci, svět je krásný a rozmanitý právě kvůli tomu, že jsme každý jiný (a občas — i svůj 😊). Snažte se této jinakosti rozumět a udržovat ji. Zachovat rozmanitost tohoto světa, bude — navzdory všelijakým možným nesnázím — i na vás.

Děkuji za rozhovor.

